BG Pulse Journal USA
ISSN:1947-2536 http://www.bgpulseusa.com/index.php/bg
BG PULSE JOURNAL

Clash of Empires: Ottoman Tactical Ingenuity and the Outdated Byzantine Defense"

Student of the History Department,
Faculty of History, Nizami Named Uzbekistan
National Pedagogical University, **Noraliyeva M.**

Annotation: This article investigates the complex geopolitical processes in Asia Minor and the Near East during the 14th–15th centuries, specifically the rise of the Ottoman Turk state and the factors behind the decline of the Eastern Roman (Byzantine) Empire, based on primary sources and contemporary historiographical analysis. The strategic intellect of the early Ottoman rulers, the marriage diplomacy they employed against rival Turkic beyliks, and their tactical ingenuity in neutralizing Byzantine intrigues are systematically analyzed. Furthermore, the article highlights the "Ghaza" ideology, which served as the foundation of state independence, the geopolitical impact of the Mongol Ilkhanate crisis, the establishment of the Janissary institution and artillery, and the reasons behind the fall of the defense of Constantinople in 1453.
Keywords: Ottoman Empire, Byzantium, marriage diplomacy, Ghaza ideology, Mongol crisis, Janissaries, siege of Constantinople, strategic intellect.

Imperiyalar to‘qnashuvi: Usmonli taktik zakovati va Vizantiyaning eskirgan mudofaasi

Nizomiy nomidagi O‘zMPUning Tarix fakulteti
Tarix yunalishi talabasi **Noraliyeva M.**

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIV–XV asrlarda Kichik Osiyo va Yaqin Sharq hududidagi murakkab geosiyosiy jarayonlar, xususan, Usmonli turklar davlatining yuksalishi va Sharqiy Rim (Vizantiya) imperiyasining inqirozga uchrash omillari birlamchi manbalar va zamonaviy istoriografik tahlillar asosida tadqiq etilgan. Ilk Usmonli hukmdorlarining strategik intellekti, o‘zaro raqib turk beyliklariga qarshi qo‘llagan nikoh diplomatiyasi hamda Vizantiya fitnalarini bartaraf etishdagi taktik zakovati tizimli tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada davlat mustaqilligining poydevori hisoblangan "G‘azo" mafkurasi, Mo‘g‘ul Elxoniylari inqirozining geosiyosiy ta’siri, Yanicharlar instituti va artilleriyaning joriy etilishi hamda 1453-yilgi Konstantinopol mudofaasining qulash sabablari yoritib berilgan.
Kalit so‘zlar: Usmonli imperiyasi, Vizantiya, nikoh diplomatiyasi, G‘azo mafkurasi, Mo‘g‘ullar inqirozi, Yanicharlar, Konstantinopol qamali, strategik intellekt.

KIRISH

O‘rta asrlar Yaqin Sharq va Kichik Osiyo geosiyosiy makonida vujudga kelgan Usmonli turklar davlatining shakllanishi, yuksalishi va uning hududiy ekspansiyasi jahon harbiy va diplomatiya tarixining eng fundamental burilish nuqtalaridan biri hisoblanadi. XIV–XV asrlarda Anadoluda kechgan murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar shuni ko‘rsatadiki, Sharqiy Rim (Vizantiya) imperiyasining inqirozi va Usmonli beyligining mutloq g‘alabasi shunchaki tasodifiy taktik to‘qnashuvlarning mahsuli emas edi. Ushbu jarayon, eng avvalo, ilk Usmonli hukmdorlarining mislsiz intellektual zakovati, mintaqaviy geosiyosiy hiylalarni chuqur tahlil qila olish qobiliyati va yuksak aqliy salohiyatiga bog‘liq bo‘ldi. Bu davrda Vizantiya faqatgina mudofaa devorlariga va Rim Papaning va‘dalariga tayanib qolgan eskirgan turg‘un tafakkuri bilan harakat qilgan bo‘lsa, Usmonli sultonlari doimiy yangilanib boruvchi taktik zakovat va strategik intellektni namoyish

etdilar. Mashhur turk tarixchisi Halil Inaljik o‘zining fundamental tadqiqotlarida ta’kidlaganidek, ushbu yuksalish dinamikasi ichki geosiyosiy muvozanatni saqlash hamda g‘arbiy yo‘nalishdagi “G‘azo” (muqaddas urush) mafkurasini to‘g‘ri muvofiqlashtirish orqali ta’minlangan.

Tarixiy jarayonlarning sulolaviy asosi va hokimiyat ierarxiyasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, yangi davlat poydevori bevosita g‘ozi shajarasi orqali tarqalgan, boshqa aka-ukalarning nasli esa sultonlik darajasiga chiqmagan. Aynan shu sulolaviy yakranaglik va ichki taxt nizolarining erta oldi olingani keyinchalik kuchli markazlashgan boshqaruv tizimini vujudga keltirdi.

Usmonli davlati dastlabki davrlarda ichki geosiyosiy va harbiy mavqeini mustahkamlash, shuningdek, mintaqadagi ashaddiy raqib turk beyliklari bilan munosabatlarni muvozanatlash uchun nikoh diplomatiyasidan eng samarali geosiyosiy vosita sifatida foydalangan. Georgiy Paximer xronikalarida ham qayd etilganidek, ushbu strategiyaning eng poydevorli bosqichi — Osman G‘ozining ilk davrlarda qardosh turkiy qabila yetakchisi Umar Beyning qizi Malhun Hatun bilan oila qurishi bo‘ldi. Birlamchi manbalarga ko‘ra, ushbu nikoh ittifoqi ortidan Umar Bey boshchiligidagi jangovar qabila butun tarkibi va moddiy-harbiy resurslari bilan kelib Usmon beyligiga qo‘shildi va g‘arbdagi fathlar tezligini oshirdi. Keyinchalik, mustahkam harbiy poydevorga ega bo‘lgan Usmonli beyligi g‘arbdagi kinetik harakatlarini strategik jihatdan sug‘urtalash maqsadida keyingi nikoh diplomatiyasini ham ishga soldi. Bunga Osman G‘ozi o‘g‘lining o‘g‘li Alaeddin Ali Poshoning qudratli Germiyon beyligi malikasi Gonja Hatunga uylanishi misol bo‘la oladi. Ioann Kantakuzin tarixiy xronikalarida qayd etilganidek, mazkur sulolaviy nikoh Usmonlilarga g‘arbda Vizantiyaga qarshi yurishlarni olib borishda vaqtinchalik "xavfsiz orqa front"ni ta’minlash imkonini berdi.

Biroq, Kichik Osiyodagi hukmronlik uchun kurash faqat tashqi dushmanlar bilan cheklanib qolmay, o‘z urug‘doshlari — Germiyono‘g‘illari va Karamono‘g‘illari kabi qudratli turk beyliklari bilan ham shafqatsiz ichki raqobatni keltirib chiqardi. Aynan mana shu ko‘p qirrali ziddiyatlar, harbiy islohotlar (Yanicharlar instituti va artilleriyaning joriy etilishi) va tashqi geosiyosiy faktorlar (Mo‘g‘ullar inqirozi hamda Saljuqiylar parchalanishi) yakuniy nuqtada 1453-yil Konstantinopolning qulashiga va Sharqiy Rim imperiyasining batamom tugatilishiga olib keldi. Mazkur ilmiy maqolada ilk Usmonli hukmdorlarining geosiyosiy boshqaruvi, jangovar taktikasi va harbiy-diplomatik zakovati birlamchi manbalar hamda zamonaviy istoriografik tahlillar asosida atroflicha yoritib beriladi.

G'ozi shajarasi orqali tarqalgan, boshqa aka-ukalarning nasli esa sultonlik darajasiga chiqmagan.Usmonli davlati dastlabki davrlarda ichki geosiyosiy va harbiy mavqeini mustahkamlash, shuningdek raqib turk beyliklari bilan munosabatlarni muvozanatlash uchun nikoh diplomatiyasidan eng samarali vosita sifatida foydalangan. Ushbu strategiyaning eng poydevorli bosqichi Osman G'ozining ilk davrlarda qardosh turkiy qabila yetakchisi Umar Beyning qizi Malhun Hatun bilan oila qurishi bo'ldi. Birlamchi manbalarga ko'ra, ushbu nikoh ittifoqi ortidan Umar Bey boshchiligidagi jangovar qabila butun tarkibi va moddiy-harbiy resurslari bilan kelib Usmon beyligiga qo'shildi. Bu demografik ko'chish va qabilaviy birlashuv yeni shakllanayotgan Usmonli davlatining harbiy kuchiga misli ko'rilmagan kuch qo'shdi va g'arbdagi fathlar tezligini oshirdi. Keyinchalik, mustahkam harbiy poydevorga ega bo'lgan Usmonli beyligi g'arbdagi kinetik harakatlarini strategik jihatdan sug'urtalash maqsadida keyingi nikoh diplomatiyasini ishga soldi. Bunga Osman G'ozi o'g'lining o'g'li Alaeddin Ali Poshoning qudratli Germiyon beyligi malikasi Gonja Hatunga uylanishi misol bo'la oladi. Ushbu sulolaviy nikoh Usmonlilarga g'arbda Vizantiyaga qarshi g'azo yurishlarini olib borishda vaqtinchalik "xavfsiz orqa front"ni ta'minlagan bo'lsa-da, feodal tarqoqlik va mintaqaviy yetakchilik ambitsiyalari sababli Anadoliydagi ichki raqobat va hasadni tubdan to'xtata olmadi.

Usmonli beyligi faqat tashqi dushmanlar bilan emas, balki Kichik Osiyodagi o'z urug'doshlari – boshqa qudratli turk beyliklari (Germiyono'g'illari va Karamono'g'illari) bilan ham shafqatsiz kurash olib borishga majbur edi. Ayniqsa, Germiyon beyligi yangi yuksalayotgan Usmon beyligini ko'rolmay, uning orqasidan zarba berish uchun hattoki Vizantiya tekfurlari (yunon hokimlari) bilan yashirin ittifoqlar tuzgan. Usmon G'ozi bu ichki urushlarga aralashib kuch yo'qotmaslik uchun "G'azo" (muqaddas urush) mafkurasini ilgari surdi. Raqib turk beyliklarining eng sara ritsarlari va yosh jangchilari musulmon yerlarini talashayotgan o'z beylarini tashlab, kofirga qarshi jang qilayotgan Usmonlilar armiyasiga oqib kela boshladi. Keyinchalik, O'rxon G'ozi Karesio'g'illari beyligini urushsiz qo'shib olib, uning flotiga ega bo'ldi.

Sulton Murod II qamali (1422-yil) — Yangi tehnika

Ichki fitnalardan chiqqan Sulton Murod II 1422-yil iyun oyida Konstantinopolni yana qamal qildi. Ushbu qamal o‘rta asrlar harbiy tarixida birinchi marta Usmonlilar tomonidan yirik to‘plar (artilleriya) va ulkan harakatlanuvchi mudofaa minoralarining keng ko‘lamda qo‘llanilishi bilan ajralib turadi. Vizantiya faqatgina diplomatiyani ishga solib, sultonning kichik ukasi shahzoda Mustafoni Anadoliyada isyon ko‘tarishga ko‘ndirishi evazigagina qamalni yechishga erishdi.

Konstantinopolning qulashi (1453-yil) — Yakuniy zarba

21 yoshli Sulton Mehmed II (Fotih) qamal oldidan Rumeli Hisori qal‘asini qurdirib, Qora dengizdan keladigan yordamni kesdi. Usmonlilar safida 80,000 dan ortiq askar (shu jumladan, elita yanicharlar) bor edi. Venger muhandisi Urban quygan ulkan "Shahi" to‘plari Teodosiy devorlarini teshishni boshladi. Vizantiya Oltin Muguz ko‘rfaziga ulkan zanjir tortganda, Mehmed II 21-22 aprel tunda 70 ga yaqin harbiy kemani quruqlikdan (yog‘langan g‘o‘lalar ustidan) sudrab ko‘rfazga tushirdi. 1453-yil 29-mayda shahar egallandi, oxirgi imperator Konstantin XII Paleolog jang maydonida halok bo‘ldi va 1100 yillik Sharqiy Rim imperiyasi tugatildi.

VIZANTIYA FITNALARI VA SHIMOLLIK JANGCHILARNING O‘RNI

Vizantiya imperiyasi harbiy jihatdan zaiflashgan sari, o‘zining jon saqlash borasidagi eng asosiy quroli — diplomatiya va fitna qo‘zg‘ash taktikalariga tayandi. Ular Usmonli ichidagi da‘vogar shahzodalarni saroyda asir saqlab, sultonga qarshi qo‘g‘irchoq isyonchi sifatida ishlatishardi. Shuningdek, va‘dalar va pora evaziga sultonning yaqin vazirlari (masalan, Chandarli Halil Posho) bilan yashirincha aloqaga chiqib, ichki bo‘linishlar yaratishga urinishgan.

Garchi mo‘g‘ullar o‘z davrining eng dahshatli harbiy mashinasi hisoblansa-da, ularning aynan shu asrda Yaqin Sharq va Anadoluda mag‘lubiyatga uchrashi va strategik turg‘unlikka yuz tutishining o‘ziga xos fundamental va ob‘ektiv sabablari bor edi. Birinchidan, mo‘g‘ullarning asosiy zarbdor kuchi bo‘lgan yirik otliq armiya faqat dasht va ochiq tekisliklarda jang qilishga moslashgan bo‘lib, Kichik Osiyoning tog‘li, qirlar va qalin o‘rmonlardan iborat geografiyasida o‘z jangovar qobiliyatini batamom yo‘qotar edi. Ikkinchidan, mo‘g‘ul otliqlari uchun doimiy hayotiy resurs hisoblangan ulkan yaylovlar tanqisligi va cho‘llanish logistik inqirozni keltirib chiqardi. Uchinchidan, mo‘g‘ullarning turg‘un mudofaa qal‘alarini qamal qilish va texnologik artilleriya qurollaridan foydalanish strategiyasi g‘arbiy standartlardan ancha orqada edi. Eng asosiysi, Elxoniylar markazidagi (Eron va Ozarbayjondagi) to‘xtovsiz ichki taxt urushlari, mo‘g‘ul noiblarining Anadoluda o‘zaro bir-birini qirishi ularning markaziy harbiy intizomini butunlay parchalab tashladi.

Usmonlilar mo‘g‘ullarning ushbu geosiyosiy va taktik inqirozlaridan unumli foydalanish bilan birga, ularga qarshi "uzoq dushman va yaqin dushman" deb nomlangan nozik diplomatik strategiyani qo‘llashdi. Ular mo‘g‘ul noiblari bilan ochiq to‘qnashuvdan qochib, Tabrizga muntazam ravishda soliq va sovg‘alar yuborib turishdi. Qo‘shni turk beyliklari mo‘g‘ul qatg‘onlariga nishon bo‘layotganda, tog‘li chekka g‘arbda joylashgan Usmonlilar "sodiq va tinch

vassal" niqobi ostida Vizantiya yerlarini zabt etib, kuch yig‘ishdi. Nihoyat, 1335-yilda Abu Said Bahodirxon o‘limidan so‘ng mo‘g‘ullar davlati ichki nizolar tufayli butunlay parchalanganida, Sulton O‘rxon G‘ozi zudlik bilan soliq to‘lashni to‘xtatdi, o‘z nomidan ilk kumush tangani (Akçe) zarb ettirib, xutba o‘qitdi va to‘liq mustaqillikni e‘lon qildi.

USMONLI-VIZANTIYA URUSHLARI: HAL QILUVCHI TO‘QNASHUV

Bafey (Koyunhisar) jangi (1302-yil) — Rasmiy g‘alaba

Usmon G‘ozi Nikeya (Iznik) shahrini qamal qilgach, Vizantiya imperatori Andronik II Paleolog turklarni to‘xtatish uchun Georgiy Muzalon qo‘mondonligida 2000 kishilik muntazam armiyani yuboradi. 1302-yil 27-iyulda Bafey tekisligida 5000 nafar Usmonli yengil otliqlari vizantiyaliklarning og‘ir zirhli piyoda safini shiddatli shturm bilan yakson qiladi. Tarixchi Halil Inaljik isbotlaganidek, ushbu g‘alaba Usmonli davlatining xalqaro maydondagi haqiqiy tug‘ilish bayonnomasi bo‘ldi.

Pelekanon (Maltepe) jangi (1329-yil) — Anatoliyaning boy berilishi

Bursa shahri 1326-yilda egallanib, Usmonlilarning yangi poytaxtiga aylangach, O‘rxon G‘ozi Nikeyani qattiq qamal qiladi. Imperator Andronik III shaxsan 4000 ritsar bilan yordamga kelmoqchi bo‘ladi. 1329-yil 10-iyunda O‘rxon G‘ozi "Ur va qoch" hamda soxta chekinish (tuzoq) taktikasini qo‘llaydi. Turk kamonchilari vizantiyaliklarni uzoq masofadan o‘qqa tutib, ularning safini buzadi. Imperator yaralangach, Vizantiya armiyasi sarosimada poytaxtga qochadi. Bu g‘alaba ortidan 1331-yilda Nikeya (Iznik) va 1337-yilda Nikomediya (Izmit) taslim bo‘lib, Vizantiyaning Osiyo qit‘asi bilan aloqasi butunlay uzildi.

Sulton Boyazid I ning Konstantinopol qamallari (1394–1402-yillar) — Iqtisodiy blokada

Sulton Boyazid I (Yildirim) shaharni harbiy kuch bilan emas, balki quruqlikdagi barcha yo‘llarni to‘sib, iqtisodiy ochlik orqali taslim qilish taktikasini tanladi. Bosfor bo‘g‘ozida Anadolu Hisori qal‘asi qurilib, dengiz yo‘llari ham nazoratga olindi. Shaharda ocharchilik boshlanib, halokat arafasiga kelganida, Vizantiyani faqatgina bitta narsa — 1402-yilda Amir Temurning Anadoluga kirib kelishi va Anqara jangida Boyazid I ni mag‘lub etishi qutqarib qoldi.

Tarixiy manbalarda, ayniqsa Georgiy Paximer xronikalarida keltirilishicha, Vizantiya o‘zining shaxsiy elita harbiylari — "Varyag gvardiyasi" (The Varangian Guard) va shimollik norman yollanma askarlaridan Usmonlilarga qarshi ham harbiy kuch, ham ichki josuslik harakatlari sifatida foydalangan. Vizantiya ulardan Usmonli lageriga suqilib kiruvchi fitnachilar sifatida keng ko‘lamda foydalandi. Biroq, bu yollanma kuchlarning faqat moddiy manfaatga asoslangan tabiati keyinchalik Vizantiya saroyining o‘ziga qarshi qaratilgan ichki inqirozlarni keltirib chiqardi (bunga 1303-yilgi makkor Katalon kompaniyasi misol bo‘ladi). Usmonlilar esa ushbu g‘arbiy jangchilarni Vizantiyadan ikki barobar ko‘proq maosh va yer berish orqali o‘z tomonlariga sotib olib, fitnalarni bartaraf etishdi.

RIM PAPASI VA VIZANTIYANI MAG‘LUBIYATGA CHORLAGAN OMILLAR

Ko‘pchilik uchun asriy Rim imperiyasining buyuk davomchisi qanday qilib kichik bir turk beyligiga yengilgani jumboq bo‘lib tuyuladi. Buning ortida chuqur tarixiy va strategik inqirozlar yotibdi. Rim Papasi Vizantiyaga yordam berishni xohlagan bo‘lsa-da, buning evaziga Katolik va Pravoslav cherkovlarining birlashishi hamda Vizantiyaning Rimga bo‘ysunishi shartini qo‘ydi. 1054-yilgi Buyuk bo‘linish (Skhizma) sababli vizantiyaliklar dindoshlaridan nafratlanishardi. Hatto Vizantiya bosh gersogi Lukas Notaras: "Konstantinopol ko‘chalarida lotin kardinalining shlyapasini ko‘rgandan ko‘ra, turk sallasini ko‘rishni afzal bilaman" deb chiqqan edi. Papaning tashabbusi bilan uyushtirilgan Nikopol (1396) va Varna (1444) salbchilar yurishlari esa Usmonli sultonlari tomonidan batamom parchalab tashlandi.

Vizantiyaning belini Usmonlilardan 100 yil oldin uning o‘z dindoshlari — katolik salbchilari 1204-

yilgi To‘rtinchi salb yurishi hisobiga Konstantinopolni talan-toroj qilib sindirib bo‘lgan edi. Usmonlilar sultonlari kelganida Vizantiya amalda "o‘lik davlat" edi.

Raqib turk beyliklarining eng sara ritsarlari va yosh jangchilari musulmon yerlarini talashayotgan o‘z beylarini tashlab, kofirga qarshi jang qilayotgan Usmonlilar armiyasiga oqib kela boshladi. Keyinchalik, O‘rxon G‘ozi Karesio‘g‘illari beyligini urushsiz qo‘shib olib, uning flotiga ega bo‘ldi, Sulton Boyazid Yildirim esa XIV asr oxirida butun Anadoludagi turk beyliklarini, shu jumladan nikoh rishtalari bog‘langan Germiyonlarni ham harbiy kuch bilan yagona markazlashgan davlatga birlashtirdi.

TASHQI GEOSIYOSIY FAKTORLAR: SALJUQIYLAR VA MO‘G‘ULLAR

Usmonli beyligi paydo bo‘lgan ilk davrlarda uning xalqaro siyosatdagi qadamlarini belgilab bergan ikki yirik kuch bor edi: Anatoliya Saljuqiylari sultonligi va ulkan Mo‘g‘ul Elxoniylar davlatidir. Saljuqiylar podshohligi Usmonlilar uchun huquqiy va siyosiy beshik vazifasini o‘tadi. Ertug‘rul G‘ozi davrida Saljuqiy sultonlari ularga Vizantiya chegarasidagi Sogut va Domaniy hududlarini "Uch beyligi" (Chegara amirligi) sifatida bergan edi. 1284/1289-yillarda Saljuqiy sultoni G‘iyosiddin Mas‘ud II Osman G‘oziga mustaqillik ramzlari bo‘lgan "Tabl" (nog‘ora) va "Sanjak" (Bayroq) yuborib, uni rasman bey deb tan oldi. Biroq, Saljuqiylar 1243-yilgi Kose Dag‘ jangida mo‘g‘ullarga yutqazib, ularning qo‘g‘irchog‘iga aylanib bo‘lgan edi. 1308-yilda oxirgi Saljuqiy sultonining vafotidan so‘ng, bu davlat rasman tugadi va Usmonlilar tabiiy ravishda mustaqillikka erishib, Saljuqiylarning g‘arbiy missiyasini meros qilib oldi.

Ayni shu davrda mo‘g‘ul Elxoniylar davlatining boshida G‘azonxon va Abu Said Bahodirxon kabi eng qudratli xoqonlar turgan edi. Garchi mo‘g‘ullar o‘z davrining eng dahshatli harbiy mashinasi hisoblansa-da, ularning aynan shu asrda Yaqin Sharq va Anadoluda mag‘lubiyatga uchrashi va strategik turg‘unlikka yuz tutishining o‘ziga xos fundamental va ob‘ektiv sabablari bor edi. Mo‘g‘ullarning asosiy zarbdor kuchi bo‘lgan yirik otliq armiya faqat dasht va ochiq tekisliklarda jang qilishga moslashgan bo‘lib, Kichik Osiyoning tog‘li, qirlar va qalin o‘rmonlardan iborat geografiyasida o‘z jangovar qobiliyatini batamom yo‘qotar edi. Mo‘g‘ul otliqlari uchun doimiy hayotiy resurs hisoblangan ulkan yaylovlar tanqisligi va cho‘llanish logistik inqirozni keltirib chiqardi. Uchinchidan, mo‘g‘ullarning turg‘un mudofaa qal‘alarini qamal qilish va texnologik artilleriya qurollaridan foydalanish strategiyasi g‘arbiy standartlardan ancha orqada edi. Eng asosiysi, Elxoniylar markazidagi (Eron va Ozarbayjondagi) to‘xtovsiz ichki taxt urushlari, mo‘g‘ul noiblarining Anadoluda o‘zaro bir-birini qirishi ularning markaziy harbiy intizomini butunlay parchalab tashladi.

Usmonlilar o‘zlarining muntazam professional qo‘shini — Yanicharlar instituti hamda yeni davr quroli — og‘ir artilleriyani mukammal qo‘llashdi. Shuningdek, ularning adolatli soliq tizimi (istimalet) tufayli mahalliy xristian dehqonlari Vizantiya zulmidan ko‘ra Usmonli adolatini afzal ko‘rib, o‘z ixtiyorlari bilan turklar boshqaruviga o‘tib ketishdi.

XULOSA

Usmonli-Vizantiya urushlarining yakuniy natijalarini tizimli baholash shuni ko‘rsatadiki, Sharqiy Rim imperiyasining inqirozi va Usmonli turklarining mutloq g‘alabasi shunchaki tasodifiy taktik to‘qnashuvlarning mahsuli emas edi. Bu jarayon, eng avvalo, ilk Usmonli hukmdorlarining mislsiz intellektual zakovati, strategik hiylalarni tahlil qila olish qobiliyati va yuksak aqliy salohiyatiga bog‘liq bo‘ldi. Osman G‘ozi, Orhan G‘ozi va Sulton Mehmed II kabi yetakchilar shunchaki jangovar qo‘mondon bo‘lib qolmay, balki o‘z davrining eng yetuk geosiyosiy xarita strateglari edilar.

Vizantiya har safar o‘zining zaif harbiy imkoniyatlarini yopish uchun makkor administrativ fitnalar, yollanma varyag qo‘shinlari va cherkov diplomatiyasini ishga solganida, Usmonli

hukmdorlari o‘zlarining aqliy ustunliklari bilan ushbu intrigalarni chippakka chiqardilar. Osman G‘ozining orqa front xavfsizligini ta‘minlash uchun Umar Bey qabilasini demografik jihatdan o‘ziga birlashtirishi va Gonja Hatun nikoh o‘yinlaridan unumli foydalanishi, Orhan G‘ozining mo‘g‘ullarning logistik inqirozini aniq hisoblab chiqib, 1335-yilgi mustaqillik poydevorini qurishi hamda Sulton Mehmed II ning 1453-yilda kemalarni quruqlikdan yurqizib, og‘ir artilleriyani ilmiy asosda joriy etishi — hukmdorlar intellektining amaliy namoyishidir. Mazkur nizolar harbiy tehnika va davlat boshqaruvidagi inqilob bo‘lish bilan birga, tarix maydonida strategik intellekt va uzoqni ko‘ra bilish qobiliyati har qanday imperatorlik an‘analaridan ustun turishini isbotlagan fundamental burilish nuqtasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Georgiy Paximer. Relations historiques (Tarixiy aloqalar) / Fransuzcha tarjimasi: Albert Failler. Parij: Vizantiya tadqiqotlari fransuz instituti, 1984.
2. Ioann VI Kantakuzin. Historiarum Historiæ (Tarix kitoblari) / Lotincha tarjimasi: L. Shopen. Bonn, 1828.
3. Ioann Kanan. De Constantinopoli opugnata anno 1422 (1422-yilgi Konstantinopol qamali bayoni) / Akademik matnlar to‘plami
4. Mixail Kritovul. History of Mehmed the Conqueror (Sulton Mehmed Fotih tarixi) / Inglizcha tarjimasi: Charlz T. Riggs. Prinston universiteti nashriyoti, 1954
5. Inaljik, Halil. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Dönemi (1302-1481) (Usmonli imperiyasining tashkil topish davri). Istanbul: ISAM nashriyoti, 2010
6. Nikol, Donald M. The Last Centuries of Byzantium, 1261–1453 (Vizantiyaning so‘nggi asrlari). Kembrij: Kembrij universiteti nashriyoti, 1993.
7. Ransimen, Stiven. The Fall of Constantinople 1453 (Konstantinopolning qulashi 1453). Kembrij: Kembrij universiteti nashriyoti, 1965.
8. Ostrogorskiy, Georgiy. History of the Byzantine State (Vizantiya davlati tarixi). New Brunswick: Rutgers universiteti nashriyoti, 1969.